

Három Barlang Négy Kiegészítés, avagy a taoizmus írásos hagyománya¹

A taoista templomok bejáratában találhatunk egy megjelenésében haragvó, az isteni ranglétrán második–harmadik helyet elfoglaló istenséget: Wang Lingguant 王靈官, vagy más néven Wang Tianjunt 王天君, a taoista szentiratok őrét.² A kínai hitvilágban az úgynevezett népvallás (*minsujiao* 民俗教) templomainak őrzőjeként is tisztelik.³ A buddhista panteon templom- és Dharma-őrének, Wei Tuónak 韋陀⁴ a taoista megfelelője. Mint a taoista szentiratok őre, ő felelős a tan védelméért és a hagyományt hordozó kánonnak (*daozang* 道藏), a Három Barlang Négy Kiegészítésnek (*sandong sifu* 三洞四輔) a sértetlenségéért. Ez a mára sok száz könyvet (*daoshu* 道書) és szentiratot (*daojing* 道經) magába foglaló gyűjtemény több évszázados fejlődési folyamat eredménye. Egyaránt tartalmazza a klasszikus taoizmus szent könyveit, a *Laozit* 老子 és a *Zhuangzit* 莊子, valamint a különféle rítusok és mágikus eljárások leírásának könyveit (*fangshu* 方術),⁵ a Yinyang iskola (*yinyangjia* 陰陽家), a Halhatatlanok iskolája (*shenxianjia* 神仙家), a Ge Hong-i 葛洪 hagyomány szövegeit, a főbb taoista hagyományok reveláció útján keletkezett szentiratait és jó néhány ősi szöveg hagyományát. Ezek mind az évszázadok során kerültek

¹ Jelen tanulmány a taoista kánon kialakulását vizsgálja. A Tang-kortól, majd az Öt dinasztia korától a Ming-korig bővebben lásd NIENHAUSER 1986: 138–174.

² Szobra nagyrészt az oltárral szembefordulva áll, de egyes templomokban annak háttal, a bejárat felé helyezkedik el. Tigrismintás fegyverzetben, kis taoista koronával a fején ábrázolják. Arca általában vörös színű, nagy szakállt visel és három szeme van, fülében pedig szőröcsomó. Kezében korbácsot vagy mágikus kardot tart, egyes változatok szerint vasdorongot. Jellemzője a bal kezével formázott mágikus kéztartás (*zhifa* 指法), mely a démonok elűzésének eszköze. Ismert olyan ábrázolása is, melyben bal kezében pecsétet vagy bárdot tart. STEVENS 1997: 72.

³ A népvallás egy sajátosan eklektikus, sok elemet és kultuszt magába olvasztó, tipikusan „kínai” vallásos jelenség.

⁴ STEVENS 1997: 91.

⁵ *Fangshu* kategóriába sorolják: az orvoslás (*yi*), jóslás (*bu*), csillagászat (*xing*), valamint a formák elemzésének (*xiang*) könyveit. Bővebben a *Fangshu*ról lásd *Zhonghua daojiao dacidian*.

be a kánonba, s fokozatosan váltak a taoista írásbeli hagyomány hordozóivá.

A kínai kultúrában mindig is nagy szerepe volt az írásbeliségnek. Az írásbeliség jelentette a kultúra és a hagyományok továbbélésének legfőbb eszközét. A taoista szentiratokra leggyakrabban használt szó, a *jing* 經, megegyezik a konfucianus hagyomány klasszikus könyvekre használt szavával. Habár a buddhizmus Kínába kerülése után a buddhista szútrákat is a *jing* szóval fordították, ez mégsem jelenti azt, hogy a *jing*nek mindhárom vallásos hagyományban ugyanaz lenne a jelentése. A taoizmusban a szent szövegek egy idő feletti térben, a teremtés előtti, eredendő (*yuan* 元) állapotukban léteznek és csak a beavatottak előtt nyilvánulnak meg. Így minden szentirat része az oszthatatlan egész Taónak, s lényegileg hordozza is azt.⁶ A taoista hit szerint az egyes, reveláció útján kinyilvánított szövegek vagy közvetlenül a Taóból, vagy valamely istenség közvetítésével jelennek meg az emberi világban.⁷ Gyakran a szövegeket alkotó írásjegyek is hordozzák ezt az égi eredetet, és úgynevezett felhőírásból (*yunzhuan*) állnak össze. Mivel írásjegyeikben is hordozzák a Taót, ezért egyfajta talizmánként is kezelik őket, mint a legfelsőbb igazságnak a hordozóit, melyek létükkel is képesek az univerzum rendjét helyreállítani, s az ártó erőket elűzni. A *megszabadulás szentirata* (*Durenjing* 度人經) saját eredetét szintén a teremtés analógiájára írja le:

Kezdetben az elsődleges lélegzet (*yuanqi*) töltötte ki a teret. Ez a lélegzet lassanként számtalan felhő-pecsét írásjegyet alkotott, melyek fényt és hangokat árasztottak. Eonokkal később, égi írástudók aranytáblákba vésték a rajzolatokat, és a csillagudvar könyvtárában őrizték. További világkorszakok teltek el, majd a szövegeket égi hírvivők kinyilvánították a taoista beavatottak előtt.⁸

A Tang-kori taoista irat, a *Jinming qizhen*⁹ a könyveket a szentképekhez hasonlatosaknak írja le, s a taoista szertartások alatt a képekhez hasonlóan szigorúan szabályozott módon mutatnak be füstölőáldozatot a szentiratoknak is. Az egyes szertartások alkalmával be-

⁶ A taoista kánonban sokféle jelzõt használnak az egyes szövegek, könyvek megnevezésére. Az egyes szövegek címeiben is jó néhány írásjegy utal arra, hogy milyen szöveggel is van dolgunk. Például: jade lapok (*yupian*), égi írás (*tianshu*), kinyilvánított igaz szöveg (*zhenwen*) stb.

⁷ A különféle revelációk útján létrejövõ szöveghez hasonló rajzolatokról bővebben: GROOT 1983: VI/1295.

⁸ Kenneth Dean angol fordítása nyomán (DEAN 1993: 48). Bővebben a *Durenjing*rõl: YAMADA in: *Taoist Handbook*.

⁹ REITER 1998: 132.

mutatott rítusok közül a szövegek és talizmánok elégetésének rítusa is az írások égi eredetével függ össze. A szertartás során elégetett szövegek füstté alakulva visszaszállnak az Égbe, beteljesítve egy kozmikus ciklust, mely a megnyilvánulásuk és visszatérésük rítusán alapul. A taoista hagyomány szerint e ciklus ismétlődése az egész közösség számára erénygyűjtő cselekedetnek számít, s így az egész közösség javát szolgálja.¹⁰

A taoista mozgalmak vezetői a hagyomány szerint mind revelációk során kapták meg azokat a szent szövegeket, amelyekre az egyes mozgalmak épültek, így az írásos hagyomány a taoista vallás legkorábbi megjelenésétől fogva jelentős szerephez jutott. A vallásos taoizmus legkorábbi időszakától még a könyv (*shu* 書) terminust is használták a taoista írások (*daoshu*) jelzésére, mely ilyen összefüggésében a taoizmus varázsló (*fangshi* 方士) hagyományának különböző technikáit megőrkítő szövegeket jelenti. Minden jelentős szöveg-hagyománnyal bíró taoista iskola alapítójának és mesterének a nevéhez jó néhány ilyen *daoshu* fűződik, melyek a történelem folyamán bekerültek a taoista kánonba, és így mára a taoista szöveghagyomány szerves részét képezik. A taoizmus klasszikus korszakában (i. e. 500–200) keletkezett művek, a *Laozi*, a *Zhuangzi*, a *Guanzi* 管子, a *Liezi* 列子 és a *Huainanzi* 淮南子 jelentették az első olyan szöveg-hagyományozódásokat, amelyek a taoista gondolatokat, a taoista metafizika alapjait, valamint a kultuszok és gyakorlatok elméleti alapvetését megőrizték, s mint „taoista hagyományt” közvetítették.

A Han-kor második felében, amikor az első nagy, a taoizmus filozófiájára alapuló vallási mozgalmak kibontakoztak, szintén nagy szerepet kaptak az egyes mozgalmak szellemi háttéréül szolgáló szentiratok. Ezek közül az egyik legjelentősebb *A leghatalmasabb béke szent könyve* (*Taiping jing* 太平經) című mű volt. Ez a könyv több taoista mozgalomnak és vallási szerveződésnek is elméleti háttéréül szolgált. Egy korábbi taoista hagyománynak, a Sárga Császár és Laozi nevével fémjelzett *Huanglao xue* 皇老學 hagyománynak a gondolati háttéréből született. A Huanglao tanítások ötvözték a *Laozi* és *Zhuangzi* taoista klasszikus művek hagyományának a tanításait, s megfelelő analógiákat alkottak a Tao, a világ dolgai, a politikai folyamatok és a kormányzás vonatkozásában. A Huanglao hagyománynak nem volt vallásos szervezete. A Keleti Han-kor második felében, Yan Xi 延熹 (ur. 158–166) alatt a palotában áldozati oltárt állítottak Laozinek, Buddhának és a Sárga Császárnak, mint a három leginkább tisztelt istenségnek. A Huanglao hagyományban a kultusz

---

¹⁰ Bővebben lásd DEAN 1993: 48.

legfontosabb eleme a Laozinek állított oltárok előtt végzett áldozati szertartás volt.¹¹ A Huanglao tanításokat közvetítő *Taiping jing* így nem véletlenül vált a Han-kor egyik legnépszerűbb vallásos klasszikusává. A *Taiping jing* gondolati háttéréből, tehát közvetve a Huanglao tanításokból nőtt ki a Zhang Jue 張角 nevével fémjelzett Taipingdao 太平道, a Zhang Daoling 張道陵 alapította Tianshidao 天師道 és Zhang Xiu 張修¹² mozgalma, a Wudoumidao 五斗米道 is.¹³ Ezen mozgalmak közül a Tianshidao volt az, amelyik számos, a taoista írásos hagyomány számára fontos szentiratot őrzött meg a hagyományában, így a kor másik jelentős klasszikusnak számító könyvét, mely nagy hatást gyakorolt a korai taoista vallásra, egy kommentárt, a *Xiang'ert* 想爾.¹⁴

A *Xiang'er* – bár a *Laozi*hez íródott kommentárként tartják számon – természetét tekintve mégsem teljesen az. Mint ahogyan sok más munka a kínai vallások történetében, ez is inkább csak a *Laozi* köré épülő kultuszok gondolatiságából táplálkozik, mintsem magából a *Laoziból*, bár ténylegesen kommentálja annak néhány fejezetét. A könyv feltételezhető írója Zhang Lu 張魯, a Zhang Daoling által alapított Tianshidao hagyomány harmadik mestere, Zhang Daoling unokája. A *Xiang'er* a korai hanzhonggi¹⁵ taoista gyülekezet számára gyakorlatiasan mutatta be a Tao működését a vallás és hitélet szempontjából, kevésbé képviselve a Laozi és Zhuangzi nevével fémjelzett misztikus hagyományt. Ezek a gyakorlati tanítások azt tárgyalják, hogy miként kell a hívőknek a Tao szerint helyesen viselkedniük. A szöveg létrejöttét vizsgálva felmerülhet az a következtetés, hogy a *Xiang'er* is az akkor oly gyakori szellemkultusz hatására jött létre, mégpedig valamely médium kinyilatkoztatása által.¹⁶

---

¹¹ CHEN YINGNING 2000: 124. A Huanglao hagyományról bővebben lásd XIONG TIEJI 2001.

¹² A taoista írásokban kevés hivatkozást találni Zhang Xiura, így egyes kutatók úgy vélik, hogy neve csak elírás, és eredetileg Zhang Hengről, Zhang Daoling fiáról van szó. BOKENKAMP 1997: 67/17. jegyzet.

¹³ A *Wudoumidao* és Zhang Jue közötti kapcsolatról lásd BOKENKAMP 1997: 32. A három Zhang mozgalomról lásd uo.: 34.

¹⁴ A *Xiang'erről* bővebben lásd BOKENKAMP 1997: 29.

¹⁵ A Tianshit követő közösségek i. sz. 190–215 között többnyire a Sichuan-medencétől északra, a Han fővárostól, Changantól 200 kilométernyire délnyugatra elhelyezkedő zárt völgyben, a Hanzhong-völgyben éltek. Többek között az ún. hanzhonggi közösség feloszlásának köszönhető az, hogy a Tianshi hagyomány Kína-szerte elterjedt.

¹⁶ A szöveg nem tartalmaz saját létrejöttére utaló szakaszokat. BOKENKAMP 1997: 37.

A taoizmus írásos hagyománya még két jelentős *Laozi*-kommentárt őrzött meg, a Heshanggong 河上公- (2. sz.?) és a Wang Bi 王弼-féle (226–249) kommentárt. Ezek alapvetése a *Xiang'er*hez képest újabbnak számít a taoizmusban, hiszen a *Laozi*ben foglalt elveket a bölcsek (*shengren* 聖人) számára magyarázzák, míg a *Xiang'er* közelebb áll a Han-kor előtti *Laozi*-értelmezéshez annyiban, hogy az alapelveket, s így magát az egész könyvet is csak az uralkodók számára teszi követendővé.¹⁷ Ez nem mond ellent annak a megállapításnak, hogy a korai vallásos taoista gyülekezetek is ezen könyvből ismerték meg a Tao működését, hiszen a kommentárt a Zhangok hierarchiájában előkelő helyet elfoglaló itáláldozók (*jijiu* 祭酒), azaz „oktatók” közvetítették a hívők felé nyilvános tanításaik során.¹⁸

Szívünk megőrzi békéjét, ha nem látjuk azt, amire vágyhatunk. Ha nem vágyunk rá, hogy lássuk, az azzal egyenlő, mintha nem is látnánk. Ne engedjük, hogy szívünk kibillenjen egyensúlyából. Ha kibillen, fékezzük meg. Ha így cselekszünk, akkor bár a Tao eltávolodik, mégis vissza fog térni. Ha viszont szívünk vad vágyainak engedelmessékedünk, akkor a Tao örökre elhagy bennünket.¹⁹

Magának a kommentárnak a létrejöttét is nagyban befolyásolta az a tény, hogy a szervezetté váló vallásosság megkövetelte olyan írásos művek széles körben való elterjedését, melyekből a taoista alaptanítások a hívők számára világosan elsajátíthatók voltak. Ez hívta létre *A Nagy Tao családjainak parancsolatai és tilalmai* (*Dadaojia lingjie* 大道家令戒) című könyvet is,²⁰ amely az Igaz Egység²¹ (*Zhengyi* 正一) iskolán belüli előírásokat és tilalmakat tartalmazta.

---

¹⁷ Ez egybevág azokkal az elképzelésekkel, melyek szerint a *Laozi* nem a hétköznapi taoista gyakorlatokat végzők számára készült útmutató, hanem az uralkodók számára készült mű, amely a birodalom felett való uralkodás alapelveit fogalmazza meg.

¹⁸ A Zhangok hierarchiájának szerkezete tükrözi a korabeli Han császári hivatalnoki struktúrát, annak hatására alakult ki. Fontosabb szintjei: az itáláldozó (*jijiu*), a történetíró (*zhubu*), a parancsnok (*ling*) és a szellemkatona (*guizu*). ROBINET 1997: 56–57.

¹⁹ Bokenkamp fordítása nyomán.

²⁰ Angol fordításban: BOKENKAMP 1997: 165.

²¹ Az Igaz Egység és az Égi Mesterek iskolája ugyanannak a hagyománynak két neve. A *zheng* szó a 'kiigazít, helyes, igaz' értelemben itt arra vonatkozik, hogy az iskola elhatárolódott minden más, nem „tisztá” taoista tanítástól és gyakorlattól, így a népvallások kultuszaitól (*minsujiao*) és más hagyományoktól, melyek nem tartoztak a Zhangok fennhatósága alá. Ezért az iskolát ebben az értelemben „ortodoxnak” is nevezik. A harma-

A későbbi taoista vallásos könyvek létrejötte és kialakulása is nagyban függött a vallás továbbfejlődésétől. A nagy írásos hagyományok, mint a Shangqing 上清 és a Lingbao 靈寶, elsőbbségüket kívánták alátámasztani a taoista hagyományokon belül, így egyre komplexebb módon mutatták be tanításaikat. Többek között ez is befolyásolta *A Három Ég belső magyarázatainak szent könyve* (*Santian neijie jing* 三天內解經) című munka létrejöttét, mely a Zhangok taoizmusának metafizikáját volt hivatva bemutatni a hívőknek, visszahelyezve a Zhangok taoista hagyományát az azt megillető pozícióba. Szükség volt erre annál is inkább, mert a Shangqing és a Lingbao hagyományok ősiségüket azzal igyekeztek alátámasztani, hogy részletesen, metafizikai alapokon magyarázták szöveghagyományaik ősi voltát oly módon, hogy a tanításaikat visszavezették a Tao teremtés előtti állapotához, ahol még minden az egység állapotában létezett. Ezzel igazolták tanításaik felsőbbrendűségét a taoista hagyományon belül. *A Három Ég belső magyarázatai* szintén a világ teremtését magyarázta, a Zhangok „három lélegzet” (*sanqi* 三氣) teóriáját felhasználva. Ez alapján a világ a misztikus (*xuan* 玄), az eredendő (*yuan*) és a valódi (*shi* 實) lélegzet (*qi* 氣) kiáradásából született, s ez teremtette meg a három Eget (*santian* 三天), mely a tan metafizikájának alapkoncepcióját alkotta. A könyv, a Tao megjelenésétől magyarázza a Zhangok hagyományának fontosabb állomásait, ezzel utalva annak elsődleges voltára. Mindvégig nagy szerepet kap az ekkorra már isteni rangra emelkedett Laozi kultusza, aki itt nemcsak egy egyszerű istenként jelenik meg, hanem mint a Tao megtestesülése, s így a világ esszenciája.

A Tao mindent megelőzve, természetes voltában keletkezett. Sötét, nedves, párás és átlátszatlan volt, keletkezésének nem volt oka. A semmiben született, magát létrehozva. Átalakulva megszülte az Út és Erény tiszteltjét, mely

---

dik név, amelyet még említenek, az Öt Mérő Rizs iskolája (Wudoumidao), ami arra a gyakorlatra utal, hogy a hívőknek az év bizonyos időszakában öt mérő rizst kellett a Zhangok raktáraiba beszállgatniuk a vallásos szolgáltatások fejében. Egyesek szerint (például Bokenkamp) a Wudoumi nevet a korabeli történetírók adták az iskolának, sőt a konfucianus hagyomány gúnyosan Rizslopóknak is nevezte az Égi Mestereket. Ugyanakkor azzal, hogy Bokenkamp a megkérdőjelezhető személyiségű Zhang Xiuhoz köti a Wudoumidát, mint egyfajta dél-sichuani taoista alapon szerveződő felkelést, nem azonosítja az Égi Mesterek iskoláját teljes egészében a Wudoumidao iskolával, még akkor sem, ha egyes források alapján Zhang Xiu a Tianshik egyik magas szintű papja volt. (Lásd 8., 9. jegyzet.)

az eredendő lélegzetek előtt keletkezett. [...] Most Laozi az, a Legfelsőbb Úr. Átalakulva a lélegzetek alakot öltöttek, s így keletkezett az Ég, a Föld, az Ember és minden élőlény.²²

A taoista írásos hagyományban ugyanakkor már a legkorábbi időkől fogva megőrződtek olyan szövegek, melyek köré külön kultusz épült, alátámasztva a mindig is fontos taoista gyakorlatok elméleti hátterét. Ilyen volt *A Sárga udvar szent könyve* (*Huangting jing* 黃庭經) című vallásos klasszikus is, mely egy belső (*neijing jing* 內景經) és egy külső (*waijing jing* 外景經) fejezetből áll. A *Huangting jing* hagyományában létezik így módon egy *Taishang huangting neijing yujing* 太上黃庭內景玉經 és egy *Taishang huangting waijing yujing* 太上黃庭外景玉經, valamint egy később keletkezett *Taishang huangting zhongjing yujing* 太上黃庭中景玉經 is.²³ A két eredeti részből a *waijing jing* keletkezett előbb. Már a Ge Hong által írt, *Az egyszerűséget átölelő mester* (*Baopuzi* 抱樸子) című könyv is említést tesz róla, így bizonyos, hogy annak megírásakor (317–318) a *waijing jing* hagyománya már létezett. Annak a Wei Huacunnak 魏華存 (251–334) a hagyományához tartozott, akinek a Nyugati Jin-kor elején a különféle revelációi után leírt könyveiből a Shangqing (Jinglupai 經錄派) iskola a szöveg-hagyománya alapjait köszönheti. A *waijing jing*-et ugyanakkor feltételezhetően a Wei- és Jin-korszakban élő taoista, egy bizonyos Wang Bao 王褒 írta, s ő hagyományozta tovább Wei Huacunnak. A *neijing jing*, bár Wei Huacun hagyományához kötik, mégsem valószínű, hogy az 5. század közepe előtt már létezett volna, hiszen a szöveg utalásokat tartalmaz a taoista kánont (*dao-zang*) alkotó barlangokra. Mindezek felül olyan istenségnevek fordulnak elő a szövegben, amelyek csak az 5. századi taoizmusra voltak jellemzők.²⁴ A szöveg nagy fontosságát bizonyítja, hogy végigkíséri a taoizmus hagyományait és még a késői Quanzhen 全真 iskola (12. század) is ezt a könyvet használta az egyes taoista gyakorlatok elméleti hátterének bemutatására.

Más, hasonlóan fontos szövegek is tovább éltek a taoista gyakorlatok hagyományában, így többek között *A tisztaság és nyugalom szent könyve* (*Qingjing jing* 清靜經), valamint a *Rejtett megfelelések szent*

---

²² Bokenkamp alapján. BOKENKAMP 1997: 207–208.

²³ CHEN YINGMING 2000: 169.

²⁴ Az 5. századra a Lingbao iskola hagyományának köszönhetően a taoista panteon átalakult, és sok, a buddhizmus hatásáról tanúskodó istenség került a kultuszokba.

könyve (*Yinfu jing* 陰符經).²⁵ Ezeknek a könyveknek kétségtelenül nagy volt a szerepe abban, hogy a taoista vallásos hagyomány tanításait továbbörökítsék, s így kanonizálásra is kerültek, bár eredetük homályba vész. *A tisztaság és nyugalom szent könyvét* Ge Xuannek 葛玄 tulajdonítja a hagyomány, de a Song-kori (960–1279) kutató, Huang Zhen 黃震, a *Yinfu jing*ről írt tanulmányában egyértelműen jóval későbbre, az Öt dinasztia korára (907–960) teszi a könyv eredetét.²⁶ A taoista könyvek eredetének meghatározása igen nehéz, mivel a szövegek többnyire belső utalásokat tartalmaznak eredetükkel kapcsolatban, s ezek mindig valamely ősi, híres halhatatlanra vezetnek vissza az egyes szövegek szerzőségét, alátámasztva ezzel a taoista hagyományban elfoglalt pozíciójukat. Ugyanakkor más szövegek keresztthivatkozásokkal szolgálhatnak, viszont ezek csak az egyes művek címét őrzik meg, mely címek mögött egyáltalán nem biztos, hogy ugyanaz a tartalom húzódik meg, mint egy szöveg későbbi hagyományában. Ennek oka lehet többek között az is, hogy a szövegekhez írott későbbi kommentárok gyakran szervesen egybeolvadtak az eredeti szöveggel, mely amúgy sem tartalmazott központosítást, így a későbbiekben már egységes szöveggént hagyományozódtak tovább.

A *Yijing*hez írt egyik kommentár, a *Zhouyi cantong qi* 周易參同契 is nagyon fontos volt a taoista hagyományban. Eredete a Han-kori *Yijing* 易經 szövegmagyarázó hagyományhoz és egy bizonyos Chunyu Shutong 淳與叔通 nevű, 2. századi jós nevéhez fűződik, aki a hagyomány szerint a legendás halhatatlan alkímistától, Wei Boyangtól 魏伯陽 kapta a szöveget. Wei Boyang a szöveget először Xu Congshinek 徐從事 adta tovább, aki egy kommentárral is ellátta azt, s a szöveg ezután a kommentárral együtt hagyományozódott tovább. Yu Fan 虞翻 (164–233) kozmológiai munkája ugyanakkor már a *Cantong qi* ismeretéről tanúskodik. A könyvet egyszerre tekintik a *Yijinget* magyarázó kommentárnak és az alkímia klasszikusának, bár a Qing-kori Zhuxi már csak kozmológiai szempontból kommentálja a szöveget, s nem az alkímia szempontjából.

A 3. századtól válik ki a taoista hagyományokból az ősi halhatatlanságot kutató, a varázsló tanításokban (*fangxian dao* 方仙道) gyökerező, családi alapon szerveződő hagyomány, a Ge család hagyománya. A Ge család hagyományában, mely a Ge Xuan, Ge Hong és Ge Chaofu 葛巢甫 családi leszármazásban örökítődik tovább, szintén nagy szerepet töltenek be a könyvek. A Ge családnak egy nagy

²⁵ A *Huangdi yinfu jing* jó példa arra, hogy egyes taoista iratoknak mennyire eltérő interpretációi vannak, hiszen a *Yinfu jinget* sok magyarázója haditechnikai klasszikusnak tartja. REITER 1998: 207.

²⁶ CHEN YINGMING 2000: 172.

könyvtár állt a rendelkezésére, melyben a kor legfontosabb művei voltak összegyűjtve. Mára a könyvtárukról vajmi keveset tudunk, viszont néhány könyvcím megőrződött a későbbi taoista kánonban és egyéb korabeli könyvekben, mint például a *Baopuziben*. A *Baopuzit* Ge Hong írta, és a rendelkezésére álló családi könyvtár egyes könyveiből részeket is átemelt bele. Innen tudjuk, hogy olyan, mára már nem azonosítható könyvek is nagy fontossággal bírtak a taoizmus hagyományában, mint az úgynevezett *Dunjia* írások,²⁷ melyek a *Baopuzi* tanúsága szerint a korabeli varázsló (*fangshi*) kultusz legfontosabb klasszikusai közé számítottak.

Továbbiakban én, az Egyszerűséget Átölelő, *A kilenc ég titkos feljegyzései* (*Jiutian biji* 九天秘記), valamint *A Nagy Egy rejtett elsősége* (*Taiyi dunjia* 太乙遁甲) című könyvek alapján azt mondom, hogy a hegyre menetel szempontjából a hosszú hónapokban tiltott a harmadik, a tizenegyedik, a tizenötödik, a tizennyolcadik, a huszonnegyedik, a huszonhatodik, a harmincadik nap.

A *Yuling jing* című könyv szerint: Ha egy szent hegyre akarunk felmenni, akkor feltétlenül ismernünk kell a *Dunjia* írásokban lévő titkos varázstechnikákat, de ezek az írások nem veszik figyelembe az embereket, és nagyon bonyolultan fogalmazva beszélnek ezekről a dolgokról.

Jómagam, amikor még fiatalon a hegyekbe akartam menni, mindezekből kiindulva felkerekedtem, hogy tanulmányozzam a *Dunjia* írásokat. Azok több mint hatvan tekercsből álltak. Mivel a hegyre menetelről nem lehet mindent a legrészletesebben leírni, ezért kivonatosan, kézírásos formában összegyűjtöttem a legfontosabb vezérelveket, így már a zsákomban magammal tudtam vinni. Ezeket nem fogom most írásban továbbadni. Most csak röviden tárgyalom ezt a kérdést, hogy azokat, akik jó ügyben akarnak a hegyekbe menni, s ott megkeresni olyan embereket, akik tudják ezeket a dolgokat, ne érje baj. A *Dunjia jing* azt mondja: „Aki a Taót akarja kutatni, az az Ég által befogadó napokon és a befogadó órákban az ártó démonok kiűzésére bemutatja a talizmánokat, s az Ég által ellenőrzött napokon és órákban megy fel a szent hegyekbe. Aki azt akarja, hogy az ártó erők, tigrisek, farkasok, mérges rovarok, rablók ne merjék megközelíteni, az akkor induljon neki, amikor az Ég megóvja, s akkor menjen a hegyekbe, amikor a Föld ajtóul szolgál neki ehhez. Általában a hat *gui* napon az Ég megóvó, s a hat *ji* napon a Föld ajtóként szolgál.”²⁸

A 4. századra a Hengshanon tevékenykedő taoista varázslónő (*fangshi*), Wei Huacun intenzív szellemkultuszának eredményeképpen jött létre a taoista írásos hagyomány másik jelentős iskolája, a

²⁷ Több taoista könyv nevében is megtalálható a *dunjia* szó, így mára már kevésbé azonosítható, hogy Ge Hong mely könyvekre utalt a *Baopuziben*. A *dunjia*ról bővebben lásd *Zhonghua dao jiao dacidian* 777.

²⁸ *Zhuzijicheng, Baopuzineipian*, 17. fejezet.

Legfelsőbb Tisztaság iskolája (Shangqing), amely a Zhangok hagyományához képest új elemeket vitt a taoista hagyományba. Az iskolát Yang Xi 楊羲 (330–387) és Xu Mi 許謚 (305–376) nevéhez köti a hagyomány. Az iskola teljes egészében a Tianshidao hagyomány továbbfejlődésének tekinthető, hiszen Yang Xi a Keleti Jin-dinasztia Jianwendi 簡文帝 császáranak (371–373) uralkodása alatt udvari titkár volt, akit az udvarba Xu Mi ajánlott be.²⁹ Tevékenységüket főképpen Nanjing környékén, a Leipingshanon 雷平山 végezték. Xu Mi családja eredetileg a Tianshidao hagyományt követte. A családfájuk szerint bátyja, Xu Mai, az itáláldozó (*jijiu*) Li Dong belső tanítványa (*dizi* 弟子) volt. Li Dong tisztsége a Tianshidao szervezetében „baloldali szellemvezér itáláldozó” (*zuo lingshen jijiu* 左靈神祭酒) volt. Xu Mi az áldozati oltárnál végezte el a szükséges teendőket, míg Yang Xi médiumként transzban írta a könyveket, melyek később az iskola klasszikusaivá váltak. Yang a Xu családon keresztül egy kisebb, dél-kínai nemes családok alkotta közösségnek adta tovább a revelációi során papírra vetett szövegeket, így azok először csak egy szűk réteg számára voltak hozzáférhetőek. A hagyományukban szereplő könyvek között találjuk *A legfelsőbb tisztaság könyvét* (*Shangqing jing* 上清經), *A sárga udvar klasszikusát* (*Huangting jing* 黃庭經), *A hét eredendő csillag ábráját* (*Qiyuan xingtu* 七元星圖), *Az öt szellem-kincs talizmánját* (*Lingbao wufu* 靈寶五符), *A nyugati szent hegy talizmánját* (*Xiyue gongjin shanfu*), a Középső-sárga tigris és leopárdot megfékező talizmánt (*Zhonghuang zhihu baofu* 中黃治虎保符), *A felhő ládika hét kommentárját* (*Yunji qijian* 雲笈七籤).

A legfelsőbb tisztaság szent könyvét (*Shangqing jing*) a hagyomány szerint egy bizonyos *Xicheng Wangjun* 西城王君 nyilvánította ki Wei Huacunnak csakúgy, mint a *Huangting jinget* és a *Lelkek és rossz szellemek megfékezésének tudományát* (*Zhiqing zhigui fa* 制精治鬼法). Ezek mind bekerültek a *Shangqing jingbe*, így az nem pusztán 31 tekercsből állt (*quan*), ahogyan azt később Lu Xiuqing 陸修靜 *A Három Barlang szövegeinek katalógusában* (*Sandong jingshu mulu* 三洞經書目錄) említi. Mindezekon kívül, Yang Xi a Xu családnak továbbadta *A Három Ég igaz törvényét* (*Santian zhengfa* 三天正法), amely megegyezik *A Mao-hegy feljegyzéseiben* (*Maoshanzhi* 茅山志) szereplő, *A legfelsőbb három Ég igaz törvényeinek klasszikusa* (*Taishang santian zhengfa jing* 太上三天正法經) című taoista művel. A jelenlegi taoista kánon (*dao-zang*) sok olyan könyvet tartalmaz, melyek szerzőségét Zhang Lingnek tulajdonítja a hagyomány, holott azokat is mind Yang Xi és Xu

²⁹ Yang Xi a Xu család révén kapcsolatban állt a Ge családdal is (ROBINET 1997: 115). A Yang, Wei, Xu és Ge családok kapcsolatáról bővebben lásd WONG 1997: 48.

Mi írták. De egyre erősebb az a nézet is, hogy a könyveket nem pusztán Yang és Xu írta, hanem a Xu család szellemoltáránál (*jitan* 乩壇) segédkező Ji-beli Hua Qiao 華僑, illetve mások is részt vettek a megalkotásukban, mint például Ge Chaofu is, akinek a későbbi taoista eklektikus iskola, a Lingbao a szöveghagyományát nagy részben köszönheti. A Shangqing iskolát „Szent könyvek és regiszterek iskolájának” (Jinglupai) is nevezik, mert a hagyományukban nagy szerepet kaptak a szentiratok, amelyek a tanítványi és papi beavatás egyes fokozatait jelentették, valamint a regiszterek, amelyek az egyes fokozatokhoz tartozó talizmánokat és védőszellemeket sorolták fel. Fontos szövegeknek számítottak a Shangqing hagyományon belül a Yang Xi revelációiból származó, négy szöveget magukba foglaló, úgynevezett *Szellemek írta bíbor szövegek* (*Lingshu ziwen*). A szöveg saját eredetét a legmagasabb égi szférákba helyezi, és a halhatatlanok (*xian* 仙) felett álló Igaz emberektől (*zhenren* 真人) eredezteti. A Shangqing hagyomány szerint a szövegeket először az Igaz emberek szóban adták tovább egymásnak, hisz olyan titkos gyakorlatokat tartalmaztak, melyek arra szolgáltak, hogy szubtilisabbá tegyék fizikai megjelenési formájukat. Éppen ezért a Shangqing hagyományon belül a szövegeket – melyek a vizualizációs technikáknak és az alkímiának is egyaránt fontos szövegei – nagy tisztelet övezte.³⁰ További fontos szöveghagyomány a Shangqing iskolában az *Igaz nyilvánítás* (*Zhen'gao* 真誥) című szöveg is, mely Tao Hongjing 陶弘景 (454–536) munkája és a Shangqing revelációk összefoglaló katalógusa.

Kínában a buddhizmus egyre erősödő hatása a 3–4. századtól már a taoizmust sem hagyta érintetlenül. Az 5. századi buddhista szútrák, melyeket Kumáradzsíva vezetésével fordítottak le Chang'anban, mind a mahájána buddhizmus írásos hagyományát közvetítették a kínai vallások felé, s nagy befolyással voltak a taoista szent szövegek szóhasználatára és mondanivalójára. A legnyilvánvalóbb módon a Lingbao hagyomány szövegeiben fedezhető fel a buddhista hatás. A Lingbao hagyomány taoista szövegei az 5. századtól kezdve már egyértelműen kifejezik a buddhista megváltás és a bódhiszattva ideál gondolatait. Bár a legrégebbi Lingbao szövegek még a hagyományosnak nevezhető taoista szemléleten alapulva íródtak, így a Tao gyakorlásával és a halhatatlanná válással foglalkoztak, a késői Lingbao hagyományban a buddhista jellegű szemlélet került túlsúlyba. Az „ősi” Lingbao hagyomány két szöveg köré épült, melyek a *fangshi* kultusz tradíciójából táplálkoztak. Az öt talizmán kata-

---

³⁰ BOKENKAMP 1997: 275.

lógusa (*Wufuxu* 五符序) és *A vörössel írott öt tábla igaz szövege* (*Wupian zhenwen chishu* 五片真文赤書),³¹ mind az ősi taoista rituálékat és a Han-kor mágikus szemléletét képviselő szövegek.

A Lingbao kánon további részét képezi az az 5. század elején keletkezett 29 szöveg, mely a legnyilvánvalóbb módon mutatja a mahájána buddhizmusnak a taoizmus tanításaira tett hatását. A Lingbao szöveghagyomány harmadik csoportjának a szerzőségét pedig a legendás halhatatlannak, Ge Xuannek tulajdonítja a hagyomány.

A Lingbao szövegek első nagy rendszerezője, Lu Xiujing (406–477) volt az, aki megszerkesztette a taoista kánon alapjául szolgáló első munkát, *A Három Barlang szövegeinek katalógusát* (*Sandong jingshu mulu*, 471). A gyűjtemény három fő része, a Három Barlang (*Sandong*) 1200 tekercsből (*juan*) állt, és egyaránt tartalmazott szent szövegeket, orvoslással foglalkozó könyveket és talizmánygyűjteményeket. A kánon szerkezetileg mindmáig őrzi azt a hármas tagolást, mely szintén buddhista hatásról tanúskodik. Bár a buddhista szentiratok gyűjteménye, a *Hármas Kosár* (*Tripitaka*, *Sanzang* 三藏) hasonló szerkezetű, mégis valószínűbb, hogy a taoista kánon a buddhista „Három Jármű” (*trijána*, *sancheng* 三乘) alapján jött létre. A buddhizmus tanításában a Három Jármű a srávakák, pratyékabuddhák és a bódhiszattvák közéül szolgál, s így jobban hasonlít a taoista kánon hármas felépítéséhez, melyben minden barlang más-más szintjét tartalmazza a tanításoknak, míg a *Tripitaka* pusztán a szövegeknek azonos kategóriába tartozásán alapuló rendszerezés szerinti gyűjteménye. A Három Barlang a következő: az *Igazság Barlangja* (*Tongzhen*), ez tartalmazza a legmagasabb szinthez tartozó Shangqing szövegeket, valamint a Maoshan hagyomány transzban született könyveit.³² A következő a *Misztérium Barlangja* (*Tongxuan*), mely a Lingbao hagyomány szövegeit őrzi, a szertartások leírásait, valamint az öt talizmán (*wufu* 五符) hagyományát. A harmadik pedig a *Szellemek Barlangja* (*Tongshen*), mely a Három Uralkodó (*sanhuang* 三皇) szövegeket, valamint Zhang Daoling revelációban kapott szövegeit tartalmazza.

A Shangqing szövegek elsőse arra enged következtetni, hogy a Lu Xiujing által megszerkesztett katalógusnak is volt már előzménye, mely a 4. század végére vagy az 5. század elejére datálható, amikor a Shangqing szövegeknek elsődleges szerepet tulajdonítottak a taoista hagyományban. A Három Barlang felosztásában jól mutatja, hogy az 5–6. századi taoizmus hagyományában az egyes gyakorlatoknak milyen szerepet tulajdonítottak. Az elsődleges helyen a

³¹ CT22. A szövegnek sok névváriánsa van.

³² LEGEZA 1985: 127.

Shangqing meditációs technikák álltak, ezeket követték a Lingbao szertartások és a Sanhuang ördögűző technikák.

A kánon Négy Kiegészítése (*Sifu* 四輔) már nehezebben datálható, körülbelül a 6. századtól vált a Négy Barlang kiegészítőjévé. Az egyes kiegészítések a *Nagy Misztérium* (*Taixuan* 太玄), a *Nagy Béke* (*Taiping* 太平), a *Nagy Tisztaság* (*Taiqing* 太清) és az *Igaz Egység* (*Zhengyi* 正一) nevet viselik. Az első négy kiegészítés a Három Barlang egyes fejezeteihez kapcsolódik, és mindegyikben egy-egy szöveg a domináns. Így a *Nagy Misztérium* kiegészítést a *Laozi*, a *Nagy Béke* kiegészítést a *Taiping jing* szövege, míg a *Nagy Tisztaság* kiegészítést a *Taiqing* taoista égi birodalom által kinyilvánított alkímiai szövegek határozzák meg. A negyedik kiegészítés tartalmazza a taoista hagyományokban a ranglétrán legalul elhelyezkedő Égi Mesterek (*Tianshidao*) szövegeit. A taoista hagyományokban a tanítások szintjeinek ily módon való megkülönböztetése a vallási-beavatási rítusokban játszott főszerepet. Ezekben a rítusokban a papi felavatásnak külön-külön szintjei voltak, mely szintek más-más szövegek ismeretét követelték meg. Így a legmagasabb szintű beavatást az *Igazság Barlangjában* lévő Shangqing szövegek ismeretével lehetett elnyerni.³³ A Tang-korig a papi felavatásnak öt szintjét különböztették meg, melyekhez más-más előírások, szövegek és istenség kultusza tartozott. A tanítvány a felavatáskor egy regisztert (*lu* 錄) kapott, mely tartalmazta az éppen aktuális szinthez tartozó szövegeket, szabályokat, előírásokat, valamint azoknak az isteneknek és szellemeknek a neveit, melyek fölött hatalmat gyakorolt. A papi szolgálatot ezek alapján látta el.

Hagyományosan a Három Barlangot, a bennük lévő szövegek tartalmától függően, további 12 részre (*shierbu* 十二部) osztották fel. Ezek a részek a következők: kinyilvánított szövegek (*benwen* 本文), isteni talizmánok (*shenfu* 神符), jász instrukciók (*yujue* 玉訣), szent ábrák (*lingtu* 靈圖), történeti hagyományozódás és feljegyzések (*pulu* 譜錄), szabályok és előírások (*jielü* 戒律), rituális módszerek (*fangfa* 方法), technikák (*zhongshu* 衆術), szentek életrajzai (*jichuan* 記傳), dicsőítő himnuszok (*cansong*) és előterjesztések (*biaozou* 表奏). Ezek a kategóriák jól mutatják a taoista szövegek egyes típusait, bár nem kezelték őket túl szigorúan, így a szentek életei az ötödik és a tizedik részekben egyaránt megtalálhatók.

A Lu által katalogizált taoista műveket Song Mingdi 宋明帝 (ur. 465–472) császár parancsára gyűjtötték össze, összesen mintegy 1200 tekercs terjedelemben. Az első szisztematikus gyűjtemény létrejött

---

³³ SCHIPPER 1985: 127–148.

mégis a nagy Tang-kori császár, Xuanzong (ur. 713–756) nevéhez fűződik, aki megparancsolta alattvalóinak, hogy a birodalom egész területéről gyűjtsék össze a taoista írásokat. A gyűjtemény *A Három Barlang részletes összefoglalása* (*Sandong qionggang 三洞瓊綱*) címet kapta. 748-ban adták ki, és minden taoista templomba eljuttattak belőle 3700–7300 tekercset. Sajnálatos módon a kánonnak ez a változata, valamint a későbbi rekonstrukciós kísérletek is mind áldozatául estek a különféle felkeléseknek és parasztlázadásoknak. A Song-dinasztia császárai, akik égi mandátumukat szintén taoista alapokra helyezték, császári dekrétumban parancsolták meg a taoista művek újbóli összegyűjtését. 990-ben Song Taizong 宋太宗 (ur. 976–997), majd fia, Song Zhenzong 宋真宗 (ur. 998–1022) uralkodása alatt kezdtek összegyűjteni a taoista könyveket. Wang Qinruo 王欽若 (962–1025) vezette a munkálatokat, s 1016-ban a császárnak bemutatta katalógusát. Ugyanebben az időben Hangzhouban Zhang Junfang 張君房 felügyelete alatt taoista mesterek könyvtárakból és templomokból összegyűjtött könyveket másoltak le, és Wang katalógusa szerint rendszerezték őket. 1019-ben Zhang hét másolatot adott át az uralkodónak, melyek 4565 tekercset tartalmaztak, s így kerültek *A Nagy Song-dinasztia égi palotájának értékes kánonja* (*Dasong tiangong baozang 大宋天宮寶藏*) néven a taoista templomokba. Song Huizong 宋徽宗 (1101–1125) magát egy taoista istenség inkarnációjának tartotta, s missziójának tekintette egy új kánon létrehozását. 1114-ben adta ki ediktumát, melyben megparancsolta a taoista könyvek ismételt összegyűjtését. Több taoista mester Kaifengben létrehozta az immár 5400 tekercsből álló, *Az igazi harmónia tízezer hosszú élet taoista kánonját* (*Zhenghe wanshou daoang 正和萬壽道藏*). Ez volt az első olyan kánon, amelyet fadúcba véstek és nyomtatva adtak ki. A munkálatokat Fuzhouban végezték, ott, ahol néhány évvel korábban a buddhista kánon nyomtatása készült. A fadúcokat a fővárosba szállították, de arról, hogy hány példányt nyomtattak róluk, nem maradt fenn forrás. Jin Zhangzong 金章宗 (ur. 1190–1208) uralkodása alatt a Fehér Felhő templom (Baiyun guan) elődjében, az Égi Örökkévalóság kolostorában (Tianzhang guan 天長觀) két udvari tudós és az apát munkája révén létrejött a kánonnak egy bővített kiadása, melynek a *Nagy Jin misztikus főváros kincses kánonja* (*Dajin xuandu baozang 大金玄都寶藏*) elnevezést adták. 1192-ben készült el és 6455 tekercset tartalmazott. A következő kánon két Quanzhen mester, Song Defang 宋德方 (1183–1247) és Qin Zhian 秦志安 felügyelete alatt készült Pingyangban császári ediktum alapján. Több hivatali is felállítottak, ahol mintegy 3000 ember foglalatostkodott a kánon elkészítésével. 1244-ben készült el *A misztikus főváros kincses kánonja* (*Xuandu baozang 玄都寶藏*), amely 7000 tekercsből állt. A dúcokról több száz pél-

dányt nyomtattak, de Kubiláj kán könyvégetését csak részletek élték túl. Ezek képezték a Ming-kori kánon alapját. A negyvenharmadik mennyei mester (*tianshi* 天師), Zhang Yuchu 張宇初 vezetésével a Ming-kori Ming Chengzu 明成祖 (ur. 1403–1424) császár kezdeményezésére kezdtek el megszerkeszteni az újabb kánont, mely a taoista Shao Yizheng 邵以正 revíziója után 1444-ben készült el. A kánon, melynek címe *A Nagy Ming-dinasztia taoista szövegeinek kánonja* (*Daming daozang jing* 大明天道藏經), 5318 tekerccset tartalmazott, és a Zhengtong-korszak (1436–1449) kánonjaként (*Zhengtong daozang* 正統道藏) is ismert volt. Ming Shengzong császár megbízta az ötvenedik generációs mennyei mestert, hogy lássa el kiegészítéssel a kánont. 1607-ben így további 240 tekerccsel egészítették ki a meglévő kiadást. Ezt *A taoista kánon kiegészítésének* (*Xu daozangjing* 續道藏經) nevezték. A továbbiakban pedig a kiegészítésekkel együtt gyakran hívták *A Zhengtong-korszak kánonjának* (*Zhengtong daozang* 正統道藏).

A kánonon kívül még más gyűjtemények is megőriztek taoista írásokat és szövegeket. Ezen szövegek közül jó néhány nincs benne a jelenlegi taoista kánonban, hanem valamelyik korábbi kánonkiadás szövegének rekonstrukciója. A legkorábbi ilyen gyűjtemény *A taoista kánon lényege* (*Daozang jiyao* 道藏輯要), mely 287 szöveget tartalmaz. A szövegek mindegyike a belső alkímiával foglalkozik (*neidan* 內丹). A gyűjtemény első kiadása 173 olyan munkát tartalmazott, melyek benne voltak a *Zhengtong daozang*-ban. A 19. században kétszer is kibővítették a gyűjteményt, de az ekkor bekerült szövegek már nem találhatók meg a *Zhengtong daozang*-ban. Az utolsó újraszerkesztése 1906-ban történt meg, amikor 18 új szöveget adtak hozzá. Egy másik, 23 *neidan* szöveget tartalmazó gyűjtemény *A taoista kánon folytatása* (*Daozang xubian* 道藏續編). Ezt a Longmen 龍門 iskola tizenegyedik pátriárkája, Min Yide 閔一得 (1758–1836) állította össze, s az ebben összegyűjtött szövegek egyike sem található meg a kánonban. A Ding Fubao 丁福保 (1874–1952) által szerkesztett, *A taoista kánon antológiai feljegyzései* (*Daozangjing hualu* 道藏精化錄) című gyűjteményben található mintegy 100 szöveg sem található meg a kánonban, csakúgy, mint a Xiao Tianshi 蕭天石 által összeállított, *A taoista kánon antológiája* (*Daozangjing hua* 道藏精化) című 600 művet tartalmazó gyűjtemény legnagyobb része sem. A Taipeiben kiadott *Taoista szövegek* (*Daojiao wenxian*) még további kilenc olyan szöveget tartalmaznak, melyek nincsenek kanonizálva. A két legutóbbi gyűjtemény, a *Kánonon kívüli taoista könyvek* (*Zangwai daoshu* 藏外道書) és a *További kánonon kívüli taoista könyvek* (*Xuzangwai daoshu* 續藏外道書) 1992-ben és 1995-ben kerültek kiadásra. Bár sok bennük található könyvet a *Daozang jiyao*-ból szerkesztettek át, de több száz egyéb gyűjtemény anyagát is megőrizték.

Felhasznált irodalom

- BOKENKAMP, STEVEN R. 1997. *Early Daoist Scriptures*. London, University of California Press.
- BOLTZ, JUDITH M. 1987. *A Survey of Taoist Literature*. California, Institute of East Asian Studies.
- CHEN YINGNING. *Daojiao yu yangsheng*. [A taoizmus és az életerő táplálása.] Beijing, Huawen Chubanshe.
- DEAN, KENNETH. 1995. *Taoist Ritual and Popular Cults of Southeast China*. New Jersey, Princeton University Press.
- GROOT, M. DE. 1983. *The Religious System of China*. Taipei, Southern Materials Centre INC.
- LEGEZA, LASZLO I. 1985. *Tao of Magic*. London, Thames and Hudson.
- NIENHAUSER, WILLIAM H. JR. 1986. *The Indiana Companion to Traditional Chinese Literature*. Bloomington, Indiana University Press.
- REITER, FLORIAN C. 1998. *The Aspirations and Standards of Taoist Priests in the Early T'ang Period*. Weisbaden, Harrassowitz Verlag.
- ROBINET, ISABELLE. 1997. *Taoism*. California, Stanford University Press.
- SCHIPPER, KRISTOFER. 1985. „Taoist Ordination Ranks in the Tunhuang Manuscripts.” In: GERT NAUNDORF et al. (eds.), *Religion und Philosophie in Ostasien. Festschrift für Hans Steininger zum 65. Geburtstag*, 127–148. Würzburg: Königshausen und Neumann.
- SCHIPPER, KRISTOFER. 1993. *Taoist Body*. Taipei, SMC Publishing Inc.
- STEVENS, KEITH. 1997. *Chinese Gods*. Hong Kong, Collins & Brown.
- WONG, EVA. 1997. *Taoism*. London, Shambhala.
- XIONG TIEJI. 2001. *Qinhan Xindaojiao*. [Qin- és Han-kori új taoizmus.] Shanghai, Shanghai Renmin Chubanshe.
- Zhonghua daojiao dacidian*. 1995. [Kínai taoista nagyszótár.] Beijing, Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe.
- Zhuzijicheng*. 1965. [Filozófusok összegyűjtött művei.] Beijing, Wenhua Chubanshe.

Internetes referenciák

- Fabrizio, Pregadio: <http://helios.unive.it/~pregadio/daoang.html>
- Hong Kong Taoist Association: <http://www.taoism.org.hk>